

ДОБРУДЖАНЕЦЪТ В НЯКОИ ТВОРБИ НА НАШИ БЕЛЕТРИСТИ

ЗОЯ АНДОНОВА

Всеки художествен образ трябва да принадлежи към известна епоха, тъй като извън нацията е недействително същество, отвлечено понятие.

В. Г. Белински

Говорим ли за Добруджа, за прелестите и хората ѝ, не може да не споменем името на Йордан Йовков — писателя, който създаде в своите разкази, повести и романи с много любов и топлота „историята в литературата на този регион“. За дописването ѝ още неколцина прибавиха своето: Ивайло Петров, Андрей Гуляшки, Стефан Поптонев и др. Не мисля, че е много, но не е и малко тяхното творчество, в което преоткривам и характера на добруджанеца, на българина от този край, свързан с определен начин на живот и бит, на определена историческа съдба.

Националното, а също и регионалното своеобразие в характера на добруджанеца ме изправи пред редица въпроси, като въпроса, кое ми дава основание да говоря и пиша за специфичното в националното и възможни ли е реставрация на националния характер в и чрез литературата? Ще отбележа, че в един дискуссионен план въпросите бяха обсъждани още през 1965 г., когато се проведе специалната теоретична конференция на тема „Националното своеобразие на съвременната българска литература“. Мнозина от изказалите се, едни от най-авторитетните наши творци — Пантелей Зарев, Георги Джагаров, Младен Исаев, Богомил Райнов, Димитър Димов, Цветан Стоянов, Александър Геров, Андрей Гуляшки и др., — още тогава посочиха, че не може да се отрече спецификата на националните своеобразия в общочовешките проблеми, както и присъствието на национални особености в характера, отразени в литературата.

Наред с акад. П. Зарев и Е. Каранфилов и Т. Жечев в своите писания „Национални особености в литературното развитие“ и „Регионалното, общочовешкото и националното в българската литература“ също пише за прерастването, сливането на регионалното и общочовешкото. И действително това е една оправдаваща се и налагаща се от литературните източници идея. Откриваме я и у Ив. Вазов, у Хр. Ботев, у Ел. Пелин, у Й. Йовков. Но не само в регионалното — природа, обичаи, поверия, облекло, трудова дейност — се преоткрива регионалното, а оттам и националното със своите белези — общност на езика, общност и самосъзнание за територия, общност на икономическия живот. То (регионалното и националното в литературата) е преди всичко човешки характер, определен тип поведение и световиждане, в което се отразяват всички своеобразия на даден етнос. Ето защо неоправдано е да свързваме регионалното и националното единствено и само с първичното, природно даденото, като към него прибавим и бита, и обичаите, а преди всичко преосмислим духовната структура на героя, неговия характер, формиран при определени обществени и природни обстоятелства. Всъщност спецификата на националното се разкрива най-добре в регионалното. Своеобразието на националното, отделните модификации на

обичай, начин на трудова дейност и природна среда са сложили знак върху психическите преживявания, а оттам и върху поведението, изявата и характера на личността. Като човекознание литературата не само отразява, а и създава модели на човешката психология и среда, в която се формира и развива. Пълната изява на личността се показва на фона на определени жизнени ситуации, на човешки съдби. Но те не остават нещо затворено, нещо в себе си, а събират и групират, даже бих казала, слитат всичко „отвън“, от средата, в която живеят. Показателен в това отношение е новият роман на Ивайло Петров „Хайка за вълци“. В него и петимата герои, обособени и типизирани като човешки съдби и характери, включват плътно обществена макро- и микросреда. Даже нещо повече — подобно художествено преосмисляне чрез характерите и съдбите на отделните герои утвърждава литературата не само като изкуство, но и като наука. Романът „Хайка за вълци“ поставя в една и съща обществена среда различни типове човешки характери, което показва и различни варианти на човешко поведение, и чертае насоката за формиране на определени типове човешки характери за дадена среда и дадено време.

Не се наемам да защитавам идеята, че за определено време или за определена среда е необходим само един тип или дори преобладаващ тип характер. Многообразието, което съществува и което не трябва да пренебрегваме, ни подсказва насоката при изграждане на определени и доминиращи черти в българския характер, без да абсолютизираме която и да е от тях.

Холоаидските етнопсихолози Дюйкер и Фрида обстойно и пълно обглеждат проблема за националния характер в книгата „Национален характер и национален стереотип“, където утвърждават идеята за уникалността и неповторимостта на националния характер — теза, която може, както пишат те, да се използва в една бъдеща психологическа война. За тях изучаването познанието за националния характер може да послужи за различни неща. Ето някои от тях: „Той може да ни помогне — пишат те — да разберем реалния или потенциалния враг. В този случай той (националният характер — б. м., З. А.) — може да се използва като оръжие (к. м., З. А.) да се определят слабостите и заблуденията на противника, на неговата ценностна нагласа. Или, с други думи, изучаването на националния характер може да стане оръжие в психологическата война.“ И по-нататък: „Ето защо това изучаване може да послужи за оправдаване на нашето враждебно отношение към противника, показвайки колко нежелателен, недемократичен и нецивилизован се явява той. Това може да укрепи нашата решимост да го разгромим или отстраним.“¹

Историята на националния характер, отразена в литературата, красноречиво показва, че опознаването и изучаването на националния характер не е преследвало, а е подпомагало създаването на обща платформа за сближаване и сътрудничество между отделните нации, като открива общото у отделните национални характери, чрез което съкращава пътя към разбирателство между народите. А националното (т. е. специфичното в интернационалното) засилва чувството на родолюбие, патриотизъм и национална гордост. Истинският творец, големият писател винаги е бил дълбоко свързан с националното чрез своите герои, чрез техните характери, като едновременно с това се е докосвал до общочовешкото в проблема за любовта и смъртта, за смисъла на човешкото съществуване, за доброто и злото, за правдата, красотата и т. н.

* * *

Романите „Хайка за вълци“ на Ивайло Петров и „Ведрово“ на Андрей Гуляшки отразяват и обхващат в рамките на изтеклото историческо време един и същ период от общественото ни развитие. Това е времето на преустройство, на колективизация на обща след социалистическата революция в един от нашите най-големи региони

¹ H. C. Duiker and N. H. Frida. National Character and National Stereotypes. Amsterdam, 1960, p. 158.

— Добруджанския. Обединяването на земята в едри социалистически стопанства в първите години не става безболезнено и не се възприема еднакво от всичко. Сложността на обществените процеси, историческата закономерност и необходимост от създаването на трудово-кооперативните земеделски стопанства в двата романа са отразени по различен начин. Най-напред в подхода. Ивайло Петров предпочита да предаде един исторически период чрез реставрация на духовното, чрез характерите на своите герои и да проследи сложните социално-психологически перипетии в душевността на българина, докато Андрей Гуляшки остава верен на отразяването на самия процес, на обществената закономерност като ставащо, без да се задълбочава в духовните колизи на героите си.

Хронологически по написване и поява „Ведрово“ (1952) предхожда „Хайка за вълци“ (1986). Но по отношение на сюжетната датировка „Хайка за вълци“ започва по-отдавна. Писателят ни връща някъде около най-бурните съдбоносни години от историята ни (някъде около 1940—1944 г.) на ръба на две обществено-исторически формации. Съдбата на героите се проследява до 60-те години на столетието, когато е привършил по думите на писателя „процесът на тъй наречената индустриална миграция“.

Романът „Ведрово“ в последното си издание (С., 1984) има една трета част, в която се научава за съдбата на героите до 60-те години, но тя е предадена информативно, чрез разказ за тях, а не чрез самото движение на протеклите събития. За своя роман „Ведрово“, или по-точно за намерението си да напише роман за Добруджа, за нейните хора и за колективизацията Андрей Гуляшки разказва в анкетата си с Катя Бъклова. Най-общо първоначалното намерение за сюжета остава нереализирано, защото в центъра на повествованието е поставена любовта, докато социалните битки са само фон. Конкретното запознаване на писателя с Добруджа като очеркист на в. „Работническо дело“ през 1948 г. променя първоначалния замисъл и нещата се подреждат по обратен път. Социалните битки, борбата за преустройство и обобществяване на земята стават център, а всичко останало е на втори план, дори любовта на Людмила към Андрей, а по-късно и към Исая. Отбелязвам неслучайно тази разлика, за да открия по-ясно различието в подходите на единия и на другия писател. По посока на разкриване на разликата ми се щеще да отбележа и друго. Връщането към „миналото“ и в единия, и в другия роман се основава пак от избрания зрителен ъгъл към събитията. Андрей Гуляшки вижда протеклото, станалото в по-голяма степен като външно, докато Ивайло Петров дешифрира миналото чрез душевното, като не пропуска да проследи взаимодействието между външната историческа действителност и духовните колизи в душата на селянина.

Променила се е Добруджа от времето на Йовков, променили са се не само обществените условия, но и хората. Далечен спомен са и нейните селяни, едри и стройни, расли в борбата с природата, със земята. Няма ги овчарите, облечени в бозови ямурлуци, с пискюлни чанти и кожени силяхълци. Прегорелите им от слънцето лица с цвят на тухла, силните, груби и напукани ръце остават като спомен, като история, като литература в разказите и повестите на писателя. Сега тази обширна земя, равна и безводна някога, променя своя облик, приема нови господари.

Различието е видимо още през 50-те години, когато Андрей Гуляшки посещава Добруджа. Ето какво споделя той: „Първото, което видях, бе, че между Йовков и това, което заварих като действителност, имаше много сходство, но и много разминаване. Сходството беше удивително — в пейзажа, в бита, а във взаимоотношенията и характерите разминаването беше доста чувствително. Кой знае, може би отликата между действителното и изобразеното се дължеше на изминалите години, а може би и на събитията, които бяха разтърсили душите на хората...“²

² К. Бъклова. Андрей Гуляшки. Литературна анкета. С., 1978, с. 45.

В своя единадесети тезис Карл Маркс отбелязва: „Философите само по различен начин са обяснявали света, но задачата се състои в това той да бъде променен.“³ Една велика идея е осъществена! Светът е променен. Господството на малцинството над мнозинството е унищожено. Равновесието е възстановено. Експлоатацията на чужд труд е ликвидирана. Навярно утопичната мечта на френските социалисти се е сбъднала, поне като представа, като желана Итака. Но светът — това не са само обществено-политическите и икономически условия, в които живеем, трудим се, борим се, продължаваме родовото си съществуване. Светът е по-обширно понятие. На първо място стои той, „негово величество Човекът“, който го променя, но заедно с това променя и себе си. По-бавно и по-незабележимо. А себепознаването идва по-късно. След появата на противоречията! Тогава целите се преосмислят, пречупват се през намеренията на личността и обществото и се поема трудният път към самостъвършенстване.

В „Хайка за вълци“ Ивайло Петров преосмисля промяната на духовното, бавните и постепенни изменения, предизвикани от определени обществено-исторически закономерности.

Шестимата герои: Солен Калчо, Жендо — Хайдутина, Николин Миялков — Рогълото, Иван Шибилев — Пенкилера, Стоян Кралев и Кирил Джебев — Вървинамайната, умело са индивидуализирани, типизирани и поставени във взаимна връзка и зависимост. Сюжетът на романа се разгръща по обратен път, от малката микро-среда и личния живот на всеки един към общото, външното, към това, което става в обществото. Преимуществото на подобен подход за художествено отразяване крие опасност, но и големи възможности за създаване на вълнуваща, трайно запомняща се проза.

Големият проблем на времето, в което живеем сега, изисква извисяване на човешките добродетели, разкриване сложните пластове на човешката индивидуалност. Кой от всички обрисувани с толкова добро познаване на човешката психика герои в романа „Хайка за вълци“ е за предпочитане? Дали колебливият, без позиция и защита на личното достойнство Солен Калчо, или дълбоко „праволинейният“, вечно буен и неспокоен, защитаващ ясно и открито своите убеждения Жендо — Хайдутина? Интересен е и образът на Стоян Кралев, един боец, неизменно трудещ се за доброто на хората, за „тяхното утре“, но разминал се с намеренията си. Замисълът да правиш добро налага подбор на средствата. С неблагородни средства не се постигат благородни цели! Всъщност тази позиция писателят защитава и чрез характера на Кирил Джебев. Оригинално е замислен първият герой от романа — Солен Калчо. Кой всъщност е Солен Калчо и как изживява частнособственическото си чувство? Това е „патентованият пъдар на селските лозя“ от времето преди революцията, притежаващ около 50 декара наследствена земя, необвързан и нехаещ за нейното обработване. Външният му портрет е пестеливо нарисован: „Носеше бозова войнишка униформа, с фуражка без кокарда, нахлупена до вейдите му зиме и лете. Имаше и паласки с портупей, бели навои и манлихера на рамо.“ Странен е не само външният вид, но и животът на този човек. Той малко се интересува от близките си, малко от съседите си, а най-малко — от социалните преобразования. Писателят не ни описва взаимоотношенията му със страна Груда — неговата жена, не научаваме много и за отношението му към трите дъщери, макар че сцената с изнасянето на мъртвата Рада правдиво ни убеждава в изстраданата му любов. Разбитата надежда и опозорената чест никога не раждат бликаща любов, а остават като дълбоко страдание, като покосен полет и неизпята песен. Неслучайно Солен Калчо в последния си час, затрупан от снежната виелица на хайката вълци, се връща към своята болка, към своята покрусена надежда и изстрадана любов. На фона на една човешка съдба, съдбата на Солен Калчо, се долавя цялата епоха. Епоха на социално-икономически преобразования и духовни изживявания. Солен Калчо, пък и не само той, живее

³ К. Маркс. Тезиси за Фойербах. С., 1970, с. 64.

във време на две епохи от нашето историческо развитие. Историята налага чрез революцията смяна на общественно-икономическите отношения. Но хората, живели „преди“ и „сега“, влизат в днешния ден, в социалистическата общност със своя душевност, със свой мироглед, със своя лична драма. Понякога, както е показано в романа, личната драма не остава само лична, тя се „включва“ в обществената. Извървяването пътя на духовното преустройство е дълъг и мъчителен процес. Път на борба, на революция в душата и мисленето на хората.

Писателят не наслагва една идея върху определен човешки характер, не избира един еталон за света, както е при Йордан Йовков („Жетварят“), а „обръща“ извътре човешката душа, човешкия характер и го впилята на фона на времето в средата, която моделира бавно всяка човешка индивидуалност. Той не прибегва (както напоследък се забелязва и у някои западни автори — Бото Щраус, Ингеборг Бахман, Макс Фриш, в някои от книгите им — „Човекът се появява през холоцена“) — към абстрактен психологизъм, към страстно ровене в дълбините на „непознатото“ АЗ, в пластове на съзнанието, а пресъздава по обратен ред ставащите събития чрез изживяванията, което предава чрез поведението на отделните герои. Чужд на догмата и схемата, Ивайло Петров не утвърждава, че положителният герой е „надарен“ само с положителни черти. Диалектичното снемане на доброто и злото в един социално-психичен план придобива формулата, че и у добрия има трески за дялане, но и лошият не е чак толкова лош, за да не се опитаме да го променим. Нищо от подробностите на един пълнокръвен човешки живот не остава зад сцената в романа „Хайка за вълци“. Солен Калчо извървява пътя си, реализира своята индивидуалност, не сам за себе си, а в общуване и съответно отношение към другите — семейството, приятелите, обществото. Като социален индивид той побира и общочовешкото, и националното, и регионалното.

Една семейна драма дърпа нишките в цялото поведение и изява на Солен Калчо — сватбата на дъщеря му Рада през 1942 г. и нейното безчестие. Тихият, спокоен и съзерцателен свят на Солен Калчо е разрушен. Дошло е време да плати за безчестието и безотговорността си към семейството. И той плаща. Плаща със земя. Такъв е бил обичаят. Опозорената преди деня на сватбата мома или се връща, или за нея се дава голям откуп. Лесно се разделя със земята си Солен Калчо. Петнадесетте декара завещание не смущават частнособственичкото му чувство. Всъщност той никога не е бил привързан към земята си. Тя не е извиквала в душата му яростната стихия на имането, на притежаването. Той не увеличава нито с декар придобитото по наследство. За Солен Калчо земята е копнеж към съзерцание, земята е природа, за която не се труди. Отчужден от земята и плодовете от труда, той губи своята решимост и борбеност. Увереността в собствениите сили отдавна не го е спождала. Тихият му и мекушав характер не е случайност, а своеобразна защитна реакция за оцеляване, за съществуване. Неслучайно по време на колективизацията Солен Калчо ще е в опозицията и ще отсъди: „Политиката — където ти отърва. Опозицията нищо не ми дава, ама нищо не ми иска. И комунистите нищо не дават, а всичко искат. И зърното, и млякото, и вълната, и земята. Както са почнали, и гащите ни ще свалят. Каква власт е тази, дето все иска, а нищо не дава?“ А после, след разговора с партийния секретар Стоян Кралев, пред учудените погледи на опозицията ще подпише декларация за членство в ТКЗС. И то не за друго, а пак от позицията на гледната си точка: Там съм, дето ми е добре! Направил си своята сметка, че отново ще стои и ще варди, ще е пазач на бъдещото стопанство и работа няма да похваща, Солен Калчо приема предложението. Политическата безпринципност, съчетана с мекушавост, влечат след себе си и безогледното му лъжесвидетелствуване пред тъста му, че той е причината да отиде навремето в опозицията и че е унищ на дъщеря му. Двойният „убиец“ на своята дъщеря обаче е той, с отчуждението към нея, защото никога не се е питал къде и при кого ходи тя, с кого се лъжи и как живее. И втори път — когато се затваря в своята колиба в края на селските лозя след сватбата и

не научава изживяната любов към пикъора. Със същата мекушава наивност „за справедливост“ Солен Калчо приема и смъртта на дъщеря си, и показанията срещу тъста си. Солен Калчо е един колкото индивидуализиран, толкова и типизиран човешки характер. Тих и мекушав, безотговорен и ненавикнал да се труди, той лесно може да стане машина за политически машиници. Неговата политическа безпринципност е опасна. Тя застрашава останалите. Не се знае как, пречупена през личното, политическата безпринципност може да се използва срещу останалите, срещу всички, които обграждат този социален тип. Неслучайно и Жендо обобщава: „От такива хора като него ми се гади. Не вървят по земята, ами пълзят и луга оставят подире си.“

Индивидуалното в характера е предадено чрез изживяванията му. Така например изолацията и усмотението след сватбата са своеобразна защитна реакция пред безчестието, както и сцената с изнасянето на мъртвата Рада. За първи път Солен Калчо пристъпва прага на тъста си. И то едва тогава, когато смъртта „изчиства“ позора. После всичко като че се позабравя. Но забравата е „привидна“. Личното преживяване слага знак върху процесите в обществото. Болката от страданието резонира и се излива в негативно отношение, в пристрастията по време на колективизацията.

Но тук възниква въпросът: кое кара Солен Калчо да вижда нещата и специално съдбата на дъщеря си тъкмо по този начин? Защо той с чиста съвест свидетелствува пред Стоян Кралев, че тъстът му е убил Рада и че той е опозиционер и враг на народа? Ето на този въпрос с добро познаване на проблема за истината писателят ни разкрива как тя се пречупва през индивидуалното. До края на живота си Солен Калчо не само не подозира, но и не научава мотивите на Жендо за сватбата. Една страница от живота на дъщеря му, много лична, много интимна, свързана с първата ѝ любов, и смъртта ѝ остава скрита за него. Затова Солен Калчо мери нещата със свой аршин. Истината за него е една: Жендо е знаел за задирията на сина му с Рада и е чакал сгоден момент да го разори и опозори. Това е истината на отчуждения, на страдащия човек, предадена вярно и проникновено от писателя. А друга е истината за Жендо.

Писателят не усложнява жизнената ситуация, за да разкрие друг тип характер, по същото време и при същите обстоятелства. Показан е животът на Жендо — младостта му и по-късно — след сватбата на сина му Койчо. А излизането от микросредата е осъществено чрез взаимоотношенията със Солен Калчо и Стоян Кралев по време на кооперирането.

Сложно изграден характер е Жендо. Чрез него многовариантно е показано изживяването на частнособственическото чувство у онези наши селяни, които са дълбоко свързани със земята си. Жендо обича земята си, обича я до пълно себеотдаване, труди се честно и не алчнее да окръгли имота си, да притежава повече земя. Ето защо той не е Караславовият Юрталан, който от средно заможен селянин успява да забогатее и любовта към земята прераства в любов към притежаване на повече имот. Жендо е от бедните селски маси, които с много труд са придобили своето парче земя.

В началото на века земята, притежавана от бедните селяни, е представлявала имот за препитание, имот-надежда за отглеждане на децата. Това не е земята, превърната в средство за изличане на печалба, за трупане на пари. У тези малоимотни селяни близостта със земята е засилвала чувството на собственост, на привързаност. Затова по време на колективизацията Жендо така последователно „защитава“ земята си, готов е и изтърпява всички мъчения, за да я „опази“. И още: сигурността в утрешния ден е идвала пак от земята. Страхът, че утре може да остане гладен, да се окаже с празен хамбар е нарушавал спокойствието му и го е карал да се труди от сутрин до вечер. Неслучайно Жендо боледува заради изоставената и необработена земя на Солен Калчо. Буренът на нивата е бурен в душата му. И той иска да се отърве от него. Единственият път е женитбата на сина му с дъщерята на Солен Калчо. Но пресичането на индивидуалното желание с действителността, както показва писателят, винаги води до очакваните резултати. Доброто се сблъсква със злото. Рада

отива в дома на жениха си с тревогите и последствията на една изживяна любов. Но безчестието на снахата не стъписва Жендо. Нещо повече, открил за себе си цялата истина за предишната любов на Рада, той се опитва да установи своеобразна „вътрешна“ нравственост чрез благородно измислената лъжа. Навикнал да не се прегъва пред трудностите по пътя му, героят на писателя се бори и отстоява нравствената чистота на жената по свой много личен начин, без да се противопоставя на вековно установените нравствени правила.

Поведението му е дълбоко мотивирано от характера. Навикнал да се бори, да отстоява своето, той не се стъписва пред ставащото и станалото. Опитва се да подреди нещата около себе си. Последователен в убежденията си е и по време на колективизацията. Затова не скрива, че предпочита да е собственик на своята земя. Но както сам отбелязва, никога не е бил враг на народа и не се е опитвал да спре процеса на кооперирането. Барикадирането в черупката на своето и моето трудно възприема обществената необходимост. Правдиво го рисува писателят в този преломен исторически момент, когато Жендо се бори за своето честно и открито. Той е човек, който трудно може да смени посоката, или, ако я смени, за това е нужно време. Промяната на убежденията изисква много време. В цялата си противоречивост Жендо е единен. Човекът не е само добър, нито само лош. Такъв е Жендо. Но кой от двамата герои — Жендо или Солен Калчо — е по-близко до регионалното и националното? Разбира се, по мое виждане Жендо. Това е личността, извървяла пътя на осъзнаването на обществената закономерност и необходимост и сама отишла да се включи честно и открито в живота на обществото. Героят сам заявява: „Вляза ли в ТКЗТ-то, работа ще пада. При мен няма кръшкане. На чужд гръб не съм свикнал да живея.“

В сложно устроения духовен свят на героя Жендо Ивайло Петров е снел диалектически регионалното и националното, общочовешкото и индивидуалното. Жизнената правда и художествената правда не си противостоят и в най-дребните детайли на повествованието. Писателското въображение е родило един пълнокръвен, истински по своята същност и поведение човешки характер. Жендо осъществява себе си, реализира се чрез другите — останалите в обществената организация. И това е интересна авторова находка — да накара всеки един от героите си да се разгърне чрез поведението към себе си и към другите в „дадена“ обществена среда. Така от малката микроединица — семейството — се влиза в макросистемата на обществото чрез взаимовръзката между отделните личности като представители на определена обществена сфера, институция.

Взгледите и представите на Жендо за политическите и обществените преобразования са предадени също чрез поведението и общуването му с останалите личности, на първо време със Солен Калчо, а по-късно и със Стоян Кралев. Роднинските взаимоотношения, показани в романа, бавно проследяват обществените отношения и в някои случаи определят поведението на личността. Много точно са проследени отделните интимни, роднински и обществени взаимоотношения.

В образите на Николин Миялков — Рогльото, и Иван Шибилев — Пенкилера, писателят създава друга тип селянин, селянина, който не притежава земя и който предлага работната си ръка на чорбаджиите като Николин или изоставя и малкото наследство, за да тръгне по пътя на творчеството, на образованието, на преодоляване на затвореността и ограничеността на нормите на живот, както е Иван Шибилев. Беден, без майка и баща е Николин. Вуйчо му отрано го дава да аргатува в чифлика на Михаил Деветаков. Стеснителен, но бързо приспособяващ се към средата, Николин скоро свиква с начина на живот и труд в чифлика, както и по-късно в дома на дядо Мацо, когато Мона се оженва за него. Интересно е, че и в тази част от сюжета на романа двама от героите са поставени в определени интимни отношения — Николин и Иван Шибилев, макар и коренно различни по светоглед, познания и убеждения.

Едно колкото случайно, толкова и възможно събитие — сватбата на Рада и Койчо — става причина за запознанството им през 1942 г. А после пътищата им

се пресичат чрез една жена — Мона, съпруга на Николин и любовница на Иван Шибилев. Сюжетната канва на романа е изградена така, че отделните части са обединени помежду си, но има и вътрешен сюжет чрез живота и характера на героите. Възгледът третата част от романа „Николин Миялков — Рогълото и Иван Шибилев — Пенкилера“ допълва характеристиката на някои от героите в другите две части. Например Иван Шибилев — на Стоян Кралев, или за един от спомогателните герои — Михаил Деветаков, показан чрез вижданията на Николин. Писателят „наслабва“ една по една отделните характерологични особености, разкрива отношението им към света, към семейството, към труда, обществената необходимост, традициите и обичаите.

Иван Шибилев е една неспокойна натура, устремена към все нови и нови светове. Запомня се с неудържимата си енергия да твори, да мисли нетрадиционно, да отстаива правото си на любов. Нетрадиционното в този образ е малко измислено и плод на авторова конструкция. В него не откривам регионалното в характера на добруджанец, на онова, което го сродява с този край от нашата земя.

На централния герой в романа Стоян Кралев писателят отделя значително внимание. Безспорно това е един сложен, многопланово изграден художествен образ, който иска да ни покаже пътя от доброто към злото, как се „изражда“ в една критична ситуация човекът, поставен да ръководи, да направлява обществената необходимост. Героят на Ивайло Петров заслужава специално самостоятелно социално-психологическо изследване, защото действително чрез него за пръв път в нашата литература се показва образът на партиен ръководител, изминал пътя до догматизма и сектантщината. Много пъти историята ни е сочила примери на завой на партийни функционери, които от леви минават на десни и ревизионистически позиции. Да припомним ли имената на М. А. Деборин и К. Кауцки? Но с художествено преосмисляне на този тип човешки характерни литературата рядко ни изненадва.

„Включването“ в романното действие на Стоян Кралев присъства във всяка отделна и в самостоятелната част „Из записките на Илко Кралев“ от романа. Без ангажиране и пространен анализ на този герой ми се щеще да изтъкна, че чрез него писателят успява да ни внуши редица възлови проблеми от социално-психологическо естество, малко поставяни на анализ и художествена интерпретация. Това са въпросите за пътя, начина и средствата в зависимост от индивидуалните и обществено-психологическите характеристики на средата, при които действува и решава партийният ръководител, изпълняващ една велика и заветна цел. Няма защо да се страхуваме и да лепим етикета — сектант. И да се задоволим с това. Ивайло Петров ни припомня как е възможно бавно и постепенно партийният деец да отстъпи, да се прегъне и силната личност, определена да е духовен жрец на една обществено-историческа необходимост и да стане властник, догматик, който поставя по-напред целта пред средствата. И, разбира се, развенчаването, деградирането е логично. Има и един друг, много шекотлив, бих го нарекла въпрос с две остриета. Типичен герой ли е Стоян Кралев за своето време? Еднозначен отговор е трудно да се даде, но едно е безспорно, че по време на колективизацията, по време на социалната и духовна революция този социален тип е ако не често срещаш се, то поне не рядкост. Ако не е така, щеше ли да има Април 1956 г., който разчисти партийните организации по места от догматизма, отприщи творческите сили на личността, откри простора на критиката и самокритиката, на колективното мнение при вземане на важни социални решения?

За разлика от другите герои в „Хайка за вълци“ Стоян Кралев не разказва сам за себе си, не прави преценка и не самосъзнава сам извървения път. Случайност ли е това? Струва ми се, не. Не вярвам писателят така лесно да се откаже от използвания „метод“ за другите герои от романа. По-скоро това е друг модел за социално-психологическо портретуване и навлизане в духовните дебри на интимното, съкровеното „аз“. И в това намирам една сполучлива писателска находка. Стоян Кралев оживява чрез разказа на Илко Кралев — неговия брат. Така по-достоверно

звучат и упреците, и слабостите на ръководителя, на комуниста. И което е още по-интересно, двамата братя имат едни и същи убеждения, но по различен начин отстояват партийната правда. Различни са и подходите, и методите им. Доверието и разкриването на пълната истина, без предоверяване на обществената мътва, която понякога неправилно отразява общественото движение, е основна максима в поведението на Илко Кралев, а за Стоян Кралев истината е такава, каквато той я приема, без проверка и анализ. Неслучайно идва и оня момент от убийството на бай Петър — най-верния измежду партийните функционери след Девети септември. Писателят без много подробности показва как враговете усещат, че губят почва под краката си“, как „минават в дълбока конспирация и успяват дори да станат „ремсисти“.

Не мога да не отбележа, че за мен най-сложно решената индивидуалност, сглед общественото, типичното, националното и регионалното, е Стоян Кралев заедно с неговия брат Илко Кралев (болен, но после оздравява). В тази символика могат да се потърсят също социални корелати, различни социологически и психологически рефлексии, които извикват тези толкова интересни художествени образи. Жалко, че на тях поне сега не мога да отделя повече място.

Монолитен, цялостен и последователен е последният герой на писателя — Кири Джелебов. С много добро познаване на селската душевност е създаден този герой. В него се събират в единна и цялостна характеристика чертите на добруджанец — трудолюбие преди всичко и над всичко, сговор, постоянство и упоритост в трудовия делник, простота и разбирателство в семейството, непротивен на злото с нож в ръка, тихо и безмълвно изстраждане на неправдата. Опитът за самоубийство е мотивиран от предхождащите го жизнено ситуации и психологически изживявания, разделянето със земята е също вярно предадено. Цялата дълбочина от емоционални колизии на някогашния добруджанец, осъзнал смисъла на ставащите промени и на необходимостта от преустройство и коопериране на земята, наред с разделянето и изживяването на частнособственическото чувство, е точно типизирана у този герой на романа. Само че у него не откривам сложните нишки, които го обвързват със ставащите обществени процеси, докато при другите много по-изтънко се прелива малката микросреда — семейството — към отделните социални сфери на обществото, а също и отделните обществени и идеологически институции. Затова, ако някога възлагат повече на този герой, то е може би поради неговата яснота, пълнота и цялостност.

* * *

Романът „Ведрово“ (1952), както отбелязах, в сравнение с „Хайка за вълци“ е писан значително по-рано. Това в известен смисъл обяснява защо от него като че лъха повече вяра и оптимизъм. Но значи ли това, че писателят изневерява на историческата правда, че тя се разминава с художествената правда? Според мен — не.

Изминават няколко години от социалистическата революция. Предстои изграждането на общество, което не можеше да наследи старата икономическа база. Преустройството на икономическия и политическия живот, както и на културата и общественото съзнание поставя пред литературата задачата да отрази и пресъздаде динамиката на социалните процеси. В литературното творчество на писателите намират място еднакво и героизмът в трудовия делник, и трудностите в борбата, като наред с това се засилва и вярата в предначертания път. Историческата необходимост е на страната на оптимизма. Затова „МТ станция“ и „Село Ведрово“ на Гуляшки не трябва да се оценяват само през историческата дистанция на времето. Нужно е да се долови пулсът на следреволюционния устрем, на който и днес дължим многото придобивки и завоевания. В „МТ станция“ А. Гуляшки отделя по-голямо внимание на движението, което става пред погледа, на обществената и историческата необходимост в нейния бяг на времето, без да психологизира задълбочено героите си. И това никак не е случайно! Писателят вижда отблизо тъкмо устрема, вдъхновенното

на хората, които извършват едно историческо по своята същност дело: обединяването на земята в кооперативни стопанства и изграждането на първите машиннотракторни станции. Той се стреми да отрази в художествена форма борбата с класовия враг, борбата със завареното консервативно съзнание, борбата с природните стихии, а наред с това да събере в характерите на героите си и вярата, и оптимизма, необходими в този преломен момент от живота на село. Поради това в поведенческата изява на Евстати, Людмила, Исай, от една страна, и, от друга, на Досю, Пантелей, Хаджията и др. писателят претворява действителната страна в характерите им, обусловена от динамиката на социалното, като изтиква на по-заден план осмислянето на духовното, на терзанията и психологическите изживявания по време на колективизацията (нещо, което преобладава в романа на Ивайло Петров „Хайка за вълци“).

„Село Ведрово“ разкрива сложността на външното преустройство с оглед историческата необходимост, а „Хайка за вълци“, писан след колективизацията, пренасочва погледа ни и към съмнението, към травмите в душата на селянина в един преломен исторически момент. Без да сравнявам двата романа, а още по-малко да ги противопоставям, искам да отбележа, че двете произведения допълват картината на колективизацията на земята, в която са отразени сложността на явленията и процесите от социално и социално-психологическо естество в литературата ни.

Във фабулата на романа „Разказ за село Ведрово, за Людмила и Исай“, както отбелязва още през 1958 г. Ефрем Каранфилов за „МТ станция“ в литературно-критичния си очерк „Андрей Гуляшки“, „няма нищо необикновено, оригинално, смайващо окоото на читателя. Всичко тук е най-просто, най-необикновено, най-делнично.“⁴

В първата част, излязла като самостоятелен роман „МТ станция“, оживява пред погледа ни значително за времето си събитие — построяването на първата машиннотракторна станция в село Ведрово. Обиколките на писателя из Добруджа, „на изток от Генерал Тошево, през село Спасово, Чернооково, до Дуранкулак и на север — до по-хълмистата област“ откриват добруджанската земя и хора в различна светлина от Й. Йовков: „Необозрими хоризонти, необятна земя, голямо богатство, голяма сиромашия. Селата бяха целите от камък, къщите от плочести покриви, дуварите от варовик. Улиците — меки, прашни. Расте само магарешки трън. Един бунар в едно село, или най-много два. Край него се редят върволици от хора, каруци и коли. За огън и отопление — смесен говежди тор със слама, сушен на слънце. Лятно време — прахоляк, змии, смоци. Няма градини, няма дървета, само някоя трънкосливка, някоя самотна топола.“⁵ Такава е в спомените на писателя Добруджа от онези първи следреволюционни години. На фона на тази действителност той иска да открие и да пресъздаде кълновете на новото, което ще промени добруджанската земя, добруджанския селянин. А това никак не е лесно. Още повече че новият герой в литературата се ражда заедно с героя на деня. Той се променя почти ежедневно в битките за покоряване на земята, в битките за всяко човешко сърце.

В „Разказ за село Ведрово, за Людмила и Исай“⁶ с най-голяма пълнота А. Гуляшки разгръща не само историята, събитията, но и характерите на героите, които познаваме от „МТ станция“, „Ведрово“ и „Животът на Исай Дамов“. Интересно е, че многократните преработки на тези три отделни, а в последното издание събрани в един роман творби допълват и уплътняват характерите, носещи общите и специфични черти на добруджанеца.

Много спокойно, нашироко и уверено се разлива сюжетната линия на романа от първата част, хроникарската историята на Ведрово преди социалистическите преобразования. Тримата ведровски господари Пантелей — Вълкът, Минчо Покровищи-

⁴ Е. Каранфилов. Андрей Гуляшки. С., 1958, с. 20.

⁵ К. Бъклова. Андрей Гуляшки. Литературна анкета. С., 1978, с. 46.

⁶ В анализа отдавам предпочитание на последното издание, макар да използвам за сравнение и другите самостоятелни издания.

ки — Хаджията, и Тома Лефтеров — Лисицата, израстват с най-характерните си черти от поведението и начина си на живот, труд, светоусещане и световъзприемане. С право Е. Каранфилов отбелязва: „Истинска сполука за А. Гуляшки са отрицателните герои и по-специално чифликчиите. Рядко в нашата литература са изобразявани с по-голяма вещина образите на тези едри добруджански чокои, свикнали да владеят, да заповядват, а сега при новата обстановка принудени да прикриват своите вълчи нрави.“⁷ Ето го Пантелей: висок, сух, изправен, със скулесто лице и ястребови очи, над които се спускат катраненочерни рунтави вежди. Две удоволствия запълват ежедневието му — лете да препуска с кабриолета из необятните си земища, а зиме да устройва с ратаните си хайки за вълци. Този господар на Ведрово носи чертите на новия тип чорбаджия, неумеещ вече да се радва на успехите на другите. Тъкмо обратното, с останалите двама — Тома Лефтеров и Минчо Покровнишки — той е в непрекъсната борба и надпревара. Случайност ли е, че Андрей Гуляшки ни рисува трима едри земевладелци от Добруджа? Не! Всеки един от тези три типа човешки характери идва да изнесе на преден план историческата истина и историческата правда за трудностите и насоките на борба по време на кооперирането, а зависимост от образа на класовия враг. Типичното у тях е жаждата им за трупане на пари, за притискане на ратаните и експлоатация. И любовта им към земята.

С белетристично майсторство писателят рисува последните мигове от живота на Пантелей. В тях преоткриваме отново дълбоко вкорененото чувство на любов и привързаност към „земята майка кърмилища“: „В ниското под моголата боботеше трактор. . . Пантелей не беше виждал такъв огромен плуг. „Туй нещо ще да обръща земята издъно“ — помисли той и, пламнал от любопитство, закричи към най-близката бразда. Но като се взря в браздата и в съседната, той се почеса по тила и нагази в изораното. Тази оран не беше нито дълбока, нито равна — някъде плугът дълбаеше на три до четири педи, изкарваше влажната пръст отгоре като дебела, катранена огърлица, но повече чоплеше земята на педа дълбочина, затова след него се влачеше опашка пепелушак. „Калпазани — изръмжа Пантелей и от яд плюна в краката си. — Че аз с рало и волове по-добре бих орал от тях. . .“ Той почака трактора, застана пред него и разпери ръце. Машината се закова на място.

— Какво има, дядо?

— Тъй ли се оре бе, вагабонтино! През куп за грош, а? Туй оран ли го мислиш? Или мърлявиш само земята?“

И Георги Караславов ни е показал любовта на Юрталана към земята в картината при прощаването с Голямата нива. Добрите ни белетристи, писали на селска тематика, винаги в творбите си са отдавали дан на тази най-отличителна черта в душевността на нашия селянин: преклонението и привързаността към земята. Но Андрей Гуляшки рисува своите чорбаджии в друг исторически момент, когато те не трябва да се простят, както е при Марьола от „Татул“ и Юрталан от „Снаха“, с част от имота си, а с цялата земя. Нарушено е равновесието по отношение на едно вековно чувство — чувството на привързаност и дълбока любов към земята. Затова и писателят ни рисува ведровските чорбаджии в друга ситуация, изправени пред историческата необходимост, с вътрешните терзания, надежди, жажда да се съпротивляват, да рушат,

Колоритността в характерите на тримата господари от Добруджа А. Гуляшки постига по посока на индивидуализацията. Непреклонната жажда за мъст, за отпор, грубостта и изненадата в мирната борба по време на колективизацията е заложена в характера на Пантелей. Какъв е той преди идването на съветските войски и победата на социалистическата революция? Влюбен в земята си, „пний от силата си“, необуздан в поривите си. В живота му не откриваме нищо необикновено. Живее в долния кат на голямата си правоъгълна къща, където винаги мирише на прясно изпечен хляб и пържено. Спи на дъсчен креват, постлан с вълчи кожи, храни се

⁷ Е. Каранфилов. Андрей Гуляшки. Литературно-критически очерк. С., 1958, с. 36.

най-често с хляб и сланина. Но господарската му осанка долавяме в поведението му: зъл към ратаите, бие ги, кара ги да работят от тъмно до тъмно.

Властна, господарска е натурата на Пантелей. Тя не се променя и след народната революция. Дълго време той храни надеждата, че „всяко чудо за три дни“ и очаква да дойде „празникът“ на ведровската земя, но той се бави. И никога няма да дойде. . . Правдиво, с добро познаване на историческата правда писателят предава психологията на сваления от власт. Показано е, че и до края на живота си, както е с Пантелей, врагът си остава враг, остава със своите убеждения и желания да отмъсти.

По-различен е Тома Лефтеров — Лисицата. И той като Пантелей ламти за повече земя, но предпочита „сладкия звън на жълтиците“. Тук страстта към имота прераства вече в страст към парите. Неслучайно писателят рисува първите му успехи в търговията. По-гъвкав, хлъзгав и многолик, по-хитър е този герой, създаден, за да допълни характеристиката на някогашните добруджански господари. Тома съхранява почитта, уважението и любовта към земята, но с пари купува желанието си да има син. Това велико и съкровено чувство у българина да продължи съществуването си чрез сътвореното и децата си, при богатия е приело най-уродливата си форма. Умело, с познаване на историческата правда А. Гуляшки предава как у богатия всичко се превръща в стока, стока, която се купува и продава. Стока за Тома са ратаите, стока е и най-съкровено човешко чувство — любовта.

Андрей Гуляшки не обича да усложнява сюжета, за да ни разкрие някоя болезнена за времето идея, идея, която отстоява чрез самия сюжет. Много от неговите герои „изнасят“ духа на времето, на промените в чувствата и изживяванията, но от тях имат щастлива съдба. Те не са праволинейни, макар критиката да писа преди двадесетина и повече години за „МТ станция“ и „Село Ведрово“, че в тях ясно се откроява поляризацията „положителен-отрицателен“ герой. Героите на Андрей Гуляшки поставят парлвни въпроси на своето време. Многоликият им характер предава борбата: между минало и настояще, между отиващо си и идващо. Във всичките му творби се открива стремежът да отговори на един изключително тежък за разрешаване проблем: как да преодолеем различието между изоставането на общественото съзнание от общественото битие. Нещо повече: в последните си два романа — „Убийството на улица Чехов“ и „Чудакут“ — Гуляшки по друг начин търси отговор на този въпрос. И, разбира се, в друго време, защото разликата между общественото битие и общественото съзнание се е увеличила, вместо да се намали. По-друго е, когато той иска да внуши идеята си за различието между битие и съзнание в първите следреволюционни години, и сега, когато материалната база е създала условия, а резултати от промени не се долавят.

Устрема, шемета, промяната, историческия оптимизъм по време на кооперирването писателят предава най-вече с двама от героите в „Разказ за село Ведрово, за Людмила и Исай“: агронома Евстати Павлов и Людмила. По-жив, по-правдив и разкрепостен като образ за литературата ни от 60-те години е Людмила. В нейния характер са снети и традиционни, и нови черти от характера на българката, когато се „наливат основите“ на един нов свят. Людмила носи порива и желанието на жената за морална и материална независимост, порив, ярко очертаващ се в преломни исторически времена, при промяна на икономическото положение на личността. Писателят влага в нейния образ не само общопознатите черти на политическия герой, а подхожда с оглед на обстоятелствата, за да мотивира поведението ѝ, да очертае и други черти, довяти от времето. Завладяващи са например привързаността ѝ към семейството и любовта ѝ към Алекси. Но писателят не ни я показва в схемите и нормите на привързаната към семейството жена, когато тя няма право да се противопоставя, а още по-малко да осъди своя съпруг. Геронията на Андрей Гуляшки е по-друга. Тя израства с устрема на своето време и затова отхвърля неправомерното поведение на Алекси. С настойчива последователност Людмила защитава своята

позиция на право да наказва. Вдигнатата ѝ ръка е убеждение, дълбоко мотивирано чрез поведението в сюжета на творбата.

Емоционално и възбуждащо е предадено първото засяване на земята след кооперирането, денонощният труд на Людмила и другарите ѝ, борбата със земята, с техниката. Без да идеализира живота ѝ, писателят очертава и терзанията, и паденията в трудната битка за позиция, за еманципация на жената.

Много чувствена, нежна, впечатлителна и всеотдейна е Людмила. Но и самоуверена, праволинейна. Това са нови щрихи в портрета ѝ, дошли от напора и желанието да докаже правото си на индивидуалност, на присъствие. Не ще се спирам на многото моменти от жизнената ѝ съдба, които е подбрал Андрей Гуляшки, за да очертае не само характера на Людмила, но и времето, обществените настроения, преодоляването на старите възгледи за любовта, семейството, моралната чистота на жената. Но едно ще отбележа. В последното издание, където е доработен и доизграден характерът ѝ, личи стремежът му не само да отрази, да пресъздаде събитията по време на колективизацията, не само да осмисли живота, но и да ни предпази от прекомерния оптимизъм, от пренебрегването на взаимоотношенията между природно и човешко. Людмила, както много от героите му, остава с незавидна съдба. Тя успява да отвоюва своето място в обществото, да победи природата около себе си, но не и себе си. Останала е без деца, без семейство. Нарушено е равновесието, хармонията между общественото и природното.

Реалистично, с историческата правда на времето е „създаден“ и образът на Евстати Павлов. Това е героят, с когото се срещаме и в „МТ станция“, и във „Ведрово“, и в „Разказ за село Ведрово, за Людмила и Исая“. Богатият жизнен материал от наблюдения и впечатления от Добруджа е умело и художествено преработен в реалистични природни картини, бит и език, за да се почувства по-осезаемо авторовата идея за времето — минало и бъдеще.

Колко съвременен е например Евстати и сега, когато припомня на директора на МТ станция, че главното са не машините, а човекът. И което е много интересно: писателят сякаш е прозирал тази тенденция, че машините ще победят, но те по никакъв начин не трябва да стоят над човека. И затова той по-малко се спира например на техниката, макар да описва подробно разните видове трактори, съставните им части, а повече очертава мястото на човека, неговата ръководна роля във всяка обществена промяна. Наситените с напрежение картини от трудовия делник на добруджанския селянин утвърждават тази отколешна добродетел у добруджанеца: да се отвоюва доброто с труда, а не с насилие.

Носител на чертите на новия тип ръководител, Евстати Павлов има и нужната теоретическа подготовка, и знанията, и паметта за миналото, за борбите. Но му липсва опитът да ръководи, да увлича хората. Жизнените ситуации около построяването на МТ станцията и животът на ведровчани научават Евстати и оперативни да взема решения, и да ръководи, и да работи с хората. Много безсънни нощи изживява Евстати, докато всичко се подреди, докато победи новият живот на село. Грижата му за хората е завладяваща. Писателят успява да ни покаже великото чувство на съприкосновение с другите чрез грижите за тях. Евстати променя бита и живота в машиннотракторната станция, грижи се за болната Людмила, като любовта му е конкретна, действена, ежедневна. Но тя не се простира към него самия, към най-близките му. И тук отново се срещаме с тази авторова идея нещата да не се абсолютизират, да не се довеждат до тяхното противоречие с природните и обществените закони.

Исклучително жив, изпълващ страниците на романа с реализма на новия живот, е Харалан. В него и чрез него писателят успява да долови в движение истинския „господар“, който ще наследи необятната добруджанска степ: дълбоко свързан със земята, със синовна обич към земята, която е вече обща собственост, с желание да отговори на нуждите на деня, с амбиция да овладее машините, да покори природата и себе си.

Един от интересните герои на А. Гуляшки е и Исая Дамов. За него писа Ефрем Каранфилов в „Герои и характери“. Най-общата формулировка е, че това е един герой-романтик, герой-мечтател, който символизира и е символ на новото. Всичко това е безусловно вярно. Само че този герой на писателя умира в „Разказ за село Ведрово, за Людмила и Исая“. Значи ли това, че романтичният герой на писателя, неговото творческо верую бавно поема пътя към забравата, към отказа от него? Хубаво е да ги има чудачите в творчеството на Гуляшки, да не умира полетът на мечтателя, защото литературата ни ще обеднее.

Прелетели са годините и животът в добруджанското село е поел по начертаните коловози. Бурните дни на колективизацията са отшумели, превърнали са се в история, в спомени. Променена Добруджа мами перото на писателя. И той се връща при нея чрез учителя Андрешко от „Мозайка“ в „Разказ за село Ведрово, за Людмила и Исая“.

Позамогнали са се селяните. Издигнали са големи къщи. И все пак младите отиват в града. Не се задържат по родните места. Срещите на Андрешко във Ведрово му носят надеждата и болката от позабравеното, от отишлото си време, което не е докоснало сърцето на новите стопани на добруджанската земя. Лекотата, с която приема раздялата, откъсването от родния дом, вървежът към бъдещето без минало тревожат героя, тревожат и писателя. Срещите с Людмила, с Евстати, с бай Нончо, с Анастасий, с Харалан и др. са среща с миналото, среща с необходимостта от него като памет, като нравственост, като оптимизъм. И заедно с това едно припомняне — да не превръщаме човешкото си съществуване в съществуване за уреждане на лични проблеми, в самота, дошла от липсата на минало, в превръщането ни в подобия на онова, което създаваме все по-съвършено и съвършено — машинните.

Както и да съдим и оценяваме „Разказ за село Ведрово, за Людмила и Исая“, не мога да не отбележа, че това е творба, която с голяма дълбочина пресъздава целия кипез на едно наситено със събития време, време на преобразувания, на разместване и наместване на духовните и нравствените ценности. В романа се долавя цялата сложност на една категория и едно явление в действие — *оптимизъм*. То изпълва с ведрина много от картините, кара героите да бъдат повече дръзки, повече самоуверени, понякога дори неприемливи в свята припряност. Но така е било! Всяко време и всяко събитие налагат своите герои, определят поведението, характерите им.

За своето време, за своите читатели някога и сега те са и могат да са живи, вълнуващи и запомнящи се!

Много интересно и по нов начин изгражда характерите на героите си Ивайло Петров. Имайки ясна представа за образа, той умее да го индивидуализира с добре намерени подробности. Всяка черта уплътнява героя, доочертава контурите на характерологичната му обобщеност. Без самоцелно психологизиране Ивайло Петров разкрива вътрешните преживявания на героя в жизнената му съдба, но само в рамките на характера, никога самоцелно. В този смисъл това е нов етап в творческото му развитие. В никое от предидущите произведения той не е навлизал така дълбоко в психологията на своите герои.

За разлика от някои съвременни белетристи, които не могат да предадат психологическите преживявания, Ив. Петров показва „съставните части“, сложните чувства и преживявания във вътрешния свят на героя. Така те не остават герои от миналото, а се приобщават към съвременния облик на добруджанеца. Романът „Хайка за вълци“ бележи също нов момент на писателско мислене, светоглед, отразяване и пресъздаване на едно „историческо минало“, проправящо насоката на развитието на романа.

И като творческо присъствие, и като светоглед и възприемане не мисля, че могат да се съпоставят двамата писатели, посветили голяма част от живота си за изучаване, осмисляне и художествено претворяване на добруджанския край. Спрях се на тях с оглед на отразената в творбите им душевност на селянина от Добруджа. А що се отнася до тяхното голямо творческо дело, намирам, че всеки от тях е неповторим в творческите си търсения, художественото майсторство и индивидуално светоотношение към събитията от изтеклото историческо време. Художествените търсения на Ив. Петров и А. Гуляшки дообогатяват добруджанската ни проза.